

Radovi Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, sv. 61, Zagreb – Zadar, 2019., 547 str.

Najnoviji broj znanstvenog časopisa *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* sadrži ukupno 15 radova, od čega 12 izvornih znanstvenih radova, dva pregledna rada i jedno prethodno priopćenje. Kronološkim slijedom, počevši od antike pa sve do 20. stoljeća, u radovima su predstavljeni rezultati povijesnih i arheoloških istraživanja koji nadopunjuju praznine zadarske, dalmatinske i hrvatske prošlosti, a pritom su mnogi od tih radova obogaćeni slikovnim i drugim priložima. Osim članaka, na početku ovoga časopisa nalazi se rubrika »In memoriam« (1–4) u kojoj je prikazan životni put istaknutog povjesničara, akademika i svećenika dominikanca Franje Šanjeka (1939. – 2019.). Na kraju časopisa u rubrici »Osvrti i prikazi« (517–539) nalazi se pet novih literarnih izdanja vezanih uz arheologiju, povijest i kroatistiku.

Prvi članak u časopisu naslovljen je »Monumentalna nadgrobna arhitektura i reljefna skulptura rimske Enone (*Aenona*)« (5–46). Na temelju analize muzejske građe i dokumentacije pohranjene u Arheološkom muzeju u Zadru i Muzeju ninskih starina u Ninu, zatim arhivske građe pohranjene u Arheološkom muzeju u Splitu, kao i arheološkim terenskim pregledom, Martina Dubolnić Glavan i Dražen Maršić predstavljaju nove spoznaje o monumentalnim grobnim zdanjima na području nekadašnjeg rimskog municipija Aenone, odnosno današnjeg Nina. Posebna pažnja posvećena je tzv. ugradbenim reljefima, odnosno reljefima s portretima pokojnika nekoć uzidanih u pročelja grobnih zdanja koji otkrivaju važne elemente kulture pripadnika onovremene društvene elite.

Slijedi rad Ivana Matijevića naslovljen »Pripadnici rimskih carskih ratnih mornarica u Saloni« (47–68) u kojem autor obrađuje deset natpisa iz Salone, koji su pripadali aktivnim i isluženim vojnicima rimske carske ratne mornarice. Natpisi potječu iz razdoblja rimskog principata kada su glavna sjedišta spomenute mornarice bila u Raveni i Mizenu. Osim informacija o rimskoj ratnoj mornarici, njezinim aktivnim pripadnicima i veteranima, taj rad otkriva i važnost Salone kao ratne luke u vrijeme kasnog principata.

Jure Šućur i Mate Mustać autori su članka pod naslovom »Istraživanja na rtu Soline u Privlaci kod Zadra« (69–111). U radu su predstavljeni rezultati arheoloških istraživanja koje je proveo 2016. godine Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru na rtu Soline smještenom na krajnjem sjeverozapadu općine Privlake nedaleko Zadra. Istraživanjima je utvrđeno kako objekt na rtu Soline ne predstavlja crkvu sv. Kristofora, kako se dosada navodilo u literaturi, već je riječ o skladištu srednjovjekovne solane, čiji se ostatci nalaze pod morem uz obale rta.

U prilogu pod naslovom »O matroneju katedrale u Zadru« (113–133) Ana Mišković analizira i problematizira vrijeme nastanka galerija katedrale Zadru te utjecaje koji su mogli biti presudni za njihovu izgradnju. Citatima bizantskih povijesnih vrela i tumačenjima dijelova obreda s tog područja podupire se u literaturi prethodno postavljena teza o kasnoantičkoj dataciji matroneja zadarske stolne crkve.

Još jedan rad koji se odnosi na Zadar u razdoblju srednjeg vijeka djelo je Anite Bartulović pod naslovom »Integracija došljaka s Apeninskog poluotoka u zadarskoj komuni (1356. – 1374.)« (135–177). Autorica se usredotočuje na proučavanje interakcije došljaka s pri-

padnicima hrvatskog podrijetla iz nižih društvenih slojeva te na rasvjetljavanje problema na koji su način prevladavali jezični jaz u sredini u kojoj sve više dominira hrvatski etnički element. Pritom se koristila neobjavljenim izvorima, točnije bilježničkim registrom bilježnika Petra zvanog Perencan iz Padove i sudskim spisima.

»Ulcinjani u kreditnoj trgovini Dubrovnika u drugoj polovici XIV. stoljeća« (179–224) naslov je sljedećeg rada u časopisu. Koristeći se izvornom građom iz Državnog arhiva u Dubrovniku i relevantnom literaturom, Marijan Premović u tom prilogu ukazuje na važan aspekt gospodarske povijesti Ulcinja i Dubrovnika u srednjem vijeku. U prvom dijelu rada ukazuje se na utjecaj političkih, ali i zdravstvenih prilika na razvoj opsega kreditne trgovine između dvaju navedenih istočnojadranskih gradova, potom se u drugom dijelu obrađuju razni aspekti samog kreditnog poslovanja, poput faktora koji su pridonosili porastu ili smanjenju te aktivnosti, kao i načini na koji je ostvarivano međusobno povezivanje između trgovaca.

Krešimir Kužić u radu naslovljenom »Židovski hodočasnici na hrvatskoj obali Jadrana (15. – 16. st.)« (225–257) analizira tekstove židovskih hodočasnika koji su u razdoblju od prve polovice 15. do druge polovice 16. stoljeća prošli hrvatskom obalom Jadrana na putu u *Erec Izrael*, odnosno Zemlju Izrael. Analiziraju se motivi putovanja, imovinsko stanje i zanimanje te odnos sredine u kojoj su boravili kao pripadnici talijanske zajednice aškenaza. Sadržajni elementi tih tekstova uspoređuju se s putopisima kršćanskih hodočasnika.

Doprinos spoznaji o kretanju stanovništva na zadarskom području početkom 17. stoljeća donosi Zdenko Dundović u radu pod naslovom »Popis stanovništva kopnenog dijela zadarskog okružja iz 1610. godine« (259–305). Autor uspoređuje popis stanovništva zadarskog područja iz 1608. godine koji je objavio Roman Jelić s popisom iz 1610. godine pohranjenim u knjižnici Biblioteca del Museo Correr u Veneciji. Uspoređivanjem tih dvaju popisa ukazuje se na neke pogreške u Jelićevoj transkripciji pojedinih prezimena. Na kraju rada priložen je prijepis spomenutog zadarskog okružja iz 1610. godine.

Sljedeći članak u časopisu djelo je Šime Vrkića pod naslovom »Ubikacija utvrde Ribnica iz *Putopisa* Evlije Čelebija« (307–326). Autor iznosi prijedlog ubikacije utvrde Ribnica, čije je osvajanje od strane Osmanlija detaljno opisao osmanski putopisac Evlija Čelebi (1611. – 1682.). Ribnica se identificira s poznatom utverdnom Kaštel Andreis, čiji se ostatci nalaze u naselju Jadrtovac kod Šibenika. Njezinom se identifikacijom omogućava detaljnija rekonstrukcija osmanskog napada na područje Morinjskog zaljeva u ljeto 1660. godine, koji je dosad bio poznat samo po kratkim zabilješkama suvremenih povjesničara.

Tijekom povijesti mjesto Vlašići, smješteno na južnom dijelu otoka Paga, imalo je najmanje četiri bratovštine, a poznato je da su se krajem 17. stoljeća bratovštine Vele skule sv. Jerolima i sv. Sakramenta (Božjeg Tila) spojile u jednu bratovštinu. U prilogu »Svakodnevn život Vlašića na otoku Pagu na osnovi zapisa iz glagoljskog kvaterana Bratovštine sv. Jerolima / sv. Sakramenta i ostalih glagoljskih rukopisa« (327–360) Grozdana Franov-Živković i Ivica Vigato proučavaju zapise iz glagoljskog kvaterana, odnosno knjiga računa spomenutih sjedinjenih bratovština koji datiraju između 1698. i 1782. godine. Kvateran obiluje raznim podacima o radu bratovštine, poput procesa izbora sudaca, popisa braće, popisa dužnika te prihoda i rashoda bratovštine. Osim toga, u tim

se zapisima nalaze i informacije o raznim poslovnim aktivnostima članova tih bratovština, što predstavlja značajan izvor za rekonstrukciju svakodnevnice toga paškog mjesta u 18. stoljeću.

Rekonstrukcijom vojne karijere trojice članova trogirske plemićke obitelji Michieli Vitturi, koji su služili kao časnici mletačkih profesionalnih prekomorskih pješačkih postrojbi *Oltramarina*, bave se Lovorka Čoralčić i Nikola Markulin u radu naslovljenom »Trogirski plemići Michieli Vitturi – visoki časnici mletačkih prekomorskih kopnenih postrojbi u drugoj polovici 18. stoljeća« (361–405). U prvom dijelu rada autori ukazuju na neke promjene u organizacijskoj strukturi mletačke vojske u posljednjim desetljećima postojanja Mletačke Republike. U drugom dijelu rada obrađuje se struktura pukovnija, odnosno satnija kojima su spomenuti časnici zapovijedali, pri čemu je naglasak stavljen na zavičajno podrijetlo časnika, dočasnika i običnih vojnika. Na kraju rada priloženo je nekoliko popisa vojnog ljudstva satnija navedene trojice mletačkih časnika.

Zdenko Dundović autor je još jednog članka u ovom časopisu koji je naslovljen »Ekonomsko stanje zadarskog kaptola uoči preustroja dalmatinskih biskupija početkom 19. st.« (407–436). U središtu autorova istraživanja su izvješća o stanju Zadarske nadbiskupije pohranjenih u Državnom arhivu u Zadru i Arhivu Zadarske nadbiskupije, konkretno zadarskog kapitularnog vikara i arhidakona Ivana Jurovića iz 1815. godine. Na temelju tih izvora razmatra se ekonomsko stanje Zadarskog kaptola uoči preustroja dalmatinskih biskupija za vrijeme druge austrijske uprave u Dalmaciji. Iznose se podatci o prihodima crkvenih institucija i župa Zadarske nadbiskupije u Zadru te o neprilikama s kojima su se susretale, a pomažu boljem razumijevanju crkvenog života na početku 19. stoljeća. Na kraju rada priložen je popis kolona i najamnika na kaptolskim zemljištima početkom 19. stoljeća.

Temom iz povijesti 20. stoljeća bavi se prilog »O jednom trgu i dva spomenika – *Ratnom spomeniku* i Grguru Ninskom« (437–453) autora Vladimira Huzjana. U središtu pažnje toga rada dva su spomenika podignuta u različitim povijesnim okolnostima na varaždinskom Franjevačkom trgu. Prvi je bio austrougarski Ratni spomenik Artura Kadeřaveka postavljen 1915. godine, koji je veličao uspjehe, čvrstoću i nedjeljivost dvojne monarhije. Godine 1931. na njegovu mjestu podignut je spomenik Grguru Ninskom Ivana Meštrovića, koji je simbolizirao slavenski otpor i jedinstvo. U članku se mogu naći i prijepisi dvaju govora koja su održana prilikom otkrivanja tih dvaju spomenika.

Matko Globačnik donosi rad pod naslovom »Između časnog egzila i ostracizma. Unutarnje i vanjskopolitičke prilike u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca – kontekst odlaska Ante Pavelića u inozemstvo u siječnju 1929. godine« (455–490). Rad se temelji na neobjavljenim arhivskim izvorima, onodobnoj periodici te primarnoj i sekundarnoj literaturi. Autor ocrtava različite pravce na hrvatskoj političkoj sceni u razdoblju od atentata na Stjepana Radića 20. lipnja 1928. godine do proglašenja Šestosiječanjske diktature 6. siječnja 1929. godine i dovodi ih u vezu s političkim stavovima Ante Pavelića. Nastoje se utvrditi idejne i ideološke sličnosti i razlike u političkim koncepcijama Pavelića i ostalih hrvatskih političara prema priželjkivanom političkom razvoju Hrvatske unutar ili izvan Jugoslavije u trenutku Pavelićeva emigriranja.

Posljednji prilog u ovom časopisu naslovljen je »Savić Marković Štedimlja o podrijetlu srpskog komunizma i partizanskog pokreta« (491–515). U njemu Stipe Kljajić obrađuje djelovanje Savića Markovića Štedimlje (1906. – 1971.), crnogorskog publicista, književnika i pisca. Štedimlja je aktivno sudjelovao u hrvatskom javnom životu od tridesetih godina prošlog stoljeća do kraja Drugoga svjetskog rata. Tijekom boravka u Zagrebu napustio je svoja komunistička stajališta i postao pobornik hrvatske i crnogorske samostalnosti, a također se nametao kao glas autoriteta u pitanjima fenomena četničkog i partizanskog pokreta.

Juraj Balić